

Birgitte Rørbye (1945-1998)

Af Ann Helene Bolstad Skjelbred

Universitetslektor Birgitte Rørbye var ved sin død både medlem af Foreningen Danmarks Folkeminders styrelse og af redaktionen af Folk og Kultur. Begge steder har hun nedlagt meget arbejde, og redaktionen af Folk og Kultur savner de sidste års hyggelige og livlige møder i Birgittes kontor på Islands Brygge, med den store udsigt mod den høje himmel over soyafabrikens ruinlandskab. Og med gode kager på bordet. Selvom Birgitte havde alt for meget at se til på universitetet, var hun optaget af redaktionsarbejdet.

Redaktionen af Folk og Kultur vil gerne give læserne mulighed for at sætte sig ind i Birgitte Rørbyes værk. Derfor har vi valgt at genoptrykke Ann Helene Bolstad Skjelbreds artikel om hende i det norske tidsskrift *Norveg* nr. 2, 1998. Oversat af Synnøve Stevns. Det sker efter venlig overenskomst med forfatteren og med Norvegs redaktør Bjarne Hodne. I Norveg er Skjelbreds artikel ledsaget af en bibliografi over Birgitte Rørbyes arbejder. Red.

Birgitte Rørbye arbejdede som arkivar ved Dansk Folkemindesamling, indtil hun i 1976 blev ansat som universitetslektor ved Institut for Folkloristik ved Københavns Universitet. Hun sad som medlem af styrelsen i Nordisk Institut for Folkloristik (NIF) i perioden 1984-1989 og var medlem af fagrådet for Dansk Gerontologisk Selskab fra 1989.

Disse positioner er imidlertid kun rammen om det, som har betydning, nemlig hendes faglige forfatterskab. Birgitte Rørbye efterlod sig en faglig produktion af stort omfang. Hun begyndte sin videnskabelige løbebane med magistergraden i 1970 med afhandlingen *Medieforskning og Traditionsforskning*, en analyse af ugebladsnoveller med kærligheden som tema. Titlen viser hen til noget, som kom til at blive en af de mange røde tråde i Birgittes forskning, nemlig samspillet mellem det traditionelle og det moderne i de kulturelle udtryk, som hun gjorde til genstand for analyse. Moderne medier som et folkloristisk arbejdsfelt blev tema i flere artikler og forelæsninger og dannede grundlaget for, hvordan hun gennem hele sin forskerkarriere analyserede samtidens kulturelle udtryk parallelt med og i samspil med fortidens folklore.

Man kan se tre store temaer i Birgitte Rørbyes forskning, temaer som knyttes sammen og stadig udvides: Helbred, kvinder og alderdom. I disse temaer benyttes folkloristisk tekstanalyse til såvel traditionelle folkloristiske tekster som andre former for tekster og vor tids kulturelle udtryk.

Folkemedicin og sundhedsvæsen

Nogle nøglearbejder må nævnes indenfor temaet folkemedicin og sundhedsvæsen. I festskriftet til den svenske folklorist Carl-Herman Tillhagen (*Nordisk folketro*, 1976) diskuterer hun den illegale sygdomsbehandling som et folkloristisk problem og slår til lyd for at gøre den til et folkemedicinsk analysefelt. Her slår hun tonen an til at undersøge forståelsen af sygdom og helbredelse både i et historisk og i et moderne perspektiv. En generel oversigt over etnomedicin i *Botare. En bok om etnomedicin i Norden* (1980) er en opfølgning af dette anslag.

Gennem portrættet af Peder Kragtig (i *Botare*) påviser hun den anseelse, en dygtig folkelig helbreder kunne oparbejde i vide kredse, blandt både læg og lærd. Ikke bare som en flittigt besøgt helbreder, men som et højt anset medlem af sit miljø, både ud fra sit daglige arbejde og som deltager i lokalsamfundets anliggender. Det giver »den kloge« en ganske anden position end den som halvstuderet medicinsk røver, som ligger implicit i almen forståelse af begrebet »kvaksalver«. Birgitte Rørbye er i analysen af Peder Kragtig på linje med Olav Bø i dennes bog *Folkemedisin og lærd medicin. Norsk medisinsk kvarde på 1800-talet*, når hun ser på holdningen til den kloge i lyset af en fremvoksende moderne sundhedspleje. I festskriftet til Lauri Honko (*Folklore Processed*, 1992) trækker hun igen nogle fagligt-folkloristiske linjer op, når det gælder studiet: Fra folkemedicin til medicinsk folkloristik.

Kvinder og helse

Birgitte Rørbyes engagement indenfor kvindeforskning blev knyttet til folkelig medicin og det moderne sundhedsvæsen. Med fremvæksten af det moderne sundhedsvæsen, styret af mænd, blev kvinders traditionelle rolle som formidlere og udøvere af folkelige medicinske kundskaber og erfaringer tilintetgjort. Men kvinders rolle som plejere kunne opretholdes, både i et offentligt system som sygeplejersker og på hjemmebane. Det er altså omsorgsbegrebet som bibeholdes, når der er tale om kvinders rolle i det moderne sundhedsvæsen, og det er myten om kvinder som særligt egnede til omsorgsarbejde, som befæstes og utnyttes, også i vor tids »tjenesteydelser i hjemmet«.

Et andet perspektiv, når det drejer sig om kvinder og helse, er analysen af, hvordan kvinder stadig sættes i bås som overforbrugere af sundhedsvæsenets tjenester. Hun viser dette perspektiv blandt andet i *Et sygt køn. Kvindefordomme i sundhedssektoren* (1990). Hermed er vi kommet ind på en anden af de røde tråde i Birgitte Rørbyes faglige forfatterskab: Fra folketro og stereotyper til fordomme.

Birgitte Rørbye fotograferet i begyndelsen af 90'erne på Institut for Folkloristik af folkloristikstuderende Helle Mathiasen.

Alderdom, kvinder og helse

Stereotyper og fordomme er et perspektiv, som folklorister føler sig hjemme i. Birgitte Rørbye fører det videre og ind i analysen af et felt, som både indi-

viduelt og samfundsmæssigt er et stadig lige aktuelt tema, nemlig aldring og alderdom.

Også indenfor dette tema blev folklore og folkloristisk tekstanalyse taget i brug for at afdække det komplekse betydningsindhold i kulturens mange forskellige tekster og udtryksformer. Hun analyserer tekster indenfor folklore, medier, reklame og lærebøger for læger og andet sundhedspersonale for at vise, hvordan de er bærere af uproblematiserede fordomme og holdninger og dermed skaber samfundets billeder af ældre og alderdom, billeder, som både er sammenfaldende og forskellige fra de ældres egne billeder. Centrale arbejder indenfor feltet kvinder, helse og alderdom er hendes bidrag til *Gammel Kvinde – ny verden* (1989) og til *Ældrebilledet – holdninger til alderdommen* (1991).

Fra optrukne stier til nye veje

Det ville være alt for enkelt at vurdere Birgitte Rørbyes faglige testamente blot efter nogle hovedtemaer. Hendes vej fra analyser af et historisk samfund til et moderne samfund er også en vej fra det enkle til det sammensatte. Birgitte søgte bevidst efter nye veje at gå for at få holdepunkter og indfaldsvinkler til en analyse af det komplekse. I *Folkloristiske Horisonter. På vej til en kritisk teori om de folkelige erfaringsverdener* (1982) viser hun, hvor hun agter sig hen. Senere arbejder viser, at hun fulgte den kurs, som blev afstukket, men samtidig ser hun tilbage på sit udgangspunkt. *Folkloristiske Horisonter* er ingen let tilgængelig afhandling, heller ikke en udpræget god afhandling. Det var svært at forholde sig til den, da den kom, og den blev da heller ikke mere end nødtørftigt anmeldt. Den var svær blandt andet af følgende grunde:

1. For at indstille sig mod de nye horisonter måtte hun i unødig høj grad tage afstand fra folkemindernes tid. Hun blev da også kritiseret for at slå døre ind, som allerede var åbne.

2. Når det gjaldt de nye horisonter, pegede hun på for mange. Hun henviste til blandt andet sociologi, filosofi og hermeneutik, psykologi, sprog, medier og kommunikationsteori som nogle perspektiver, en moderne folklorist kunne anlægge for at afdække folkelige erfaringsverdener. Afhandlingen er spækket med citater og hendes egne ræsonnementer omkring citaterne. Mangfoldigheden gjorde afhandlingen svært tilgængelig. Meget blev antydnet uden at hun gik i dybden, og meget var utraditionelt i forhold til den indtil da kendte og anerkendte folkloristik. Men ud fra det, hun senere arbejdede med, om hvordan folkelige erfaringsverdener dannes og formidles, er det tydeligt, at det er i *Folkloristiske Horisonter*, hun lægger grundlaget. I eftertiden er der også en vis grund til at spørge sig selv, om Birgitte Rørbye

ikke var for tidligt ude med sin komplekse indfaldsvinkel til at analysere kulturen, om det folkløristiske miljø i Norden simpelt hen ikke var modent?

Kompleksitet og billeddannelser

Kultur kan analyseres ud fra forskellige modeller. På vejen fra at analysere folkløre som kulturelle udtryk og erfaringsdannelser i et historisk og førmoderne samfund og til at gøre det samme i et moderne samfund, ser Birgitte Rørbye, hvordan de simple modeller kommer til kort. Den påvirkning, som det moderne menneske udsættes for gennem individuelle erfaringer, skolegang, medier, politik etc., viser sæt af modsatte værdier og hyperkomplekse sammenhænge. Dette må nødvendigvis få indvirkning på de individuelle erfaringsbilleder og billeddannelser, som kulturen som kollektivt fælleseje viser. Det må også få følger for, hvordan folkløristen skal gå til værks for at afdække de forskellige billeddannelser.

Dobbelte værdisæt påviser hun allerede i den metodiske analyse af ugebladenes kærlighedsnoveller. Samme metodiske analyse benytter hun senere, når hun går folkemedicinen, sundhedsvæsenet, kvinder i sundhedsvæsenet og alderdom efter i sømmene.

Dobbelte værdisæt er imidlertid kun ét perspektiv, det drejer sig også om modstridende argumentation og stiltiende forudsætninger i sprog og tekster, som ligger til grund for dannelsen af både folkelige og videnskabelige billeder. Den kritiske kulturanalyse af betydningsindhold i det moderne samfunds sprog og tekster er både en værdig arvtager til folkløristikkens analyse af de kollektive folkelige genrer og en nyorientering for at påvise betydningen af samtidens kollektive tekstlige produkter. Birgitte Rørbye skabte en kulturanalyse med folkløristiske kendetegn.

Magt og afmagt

Forholdet mellem folkelig erfaring og viden og den offentligt autoriserede vidensdannelse er nok en rød tråd gennem Birgitte Rørbyes videnskabelige forfatterskab. Hun tager perspektivet op på flere punkter i *Folkløristiske Horisonter* og bruger det indenfor hovedtemaerne. Det gælder forholdet mellem det folkelige og det videnskabelige på flere punkter, særlig i skæringspunktet mellem folkelig medicin og videnskabelig medicin, mellem mænd og kvinder som udøvere og brugere indenfor sundhedsvæsenet og mellem individet (særlig kvinder) og kollektive institutioner. Det er, når der opstår konflikter og interessemodsetninger mellem disse, at man får profileret og tydeliggjort spændinger og dermed de forskellige værdisæt og baggrunden for de modsatte billeddannelser.

Modernitet

I det meste af sit forfatterskab gør Birgitte Rørbye sig ikke umiddelbart bemærket som »modernist«, fordi hun hele tiden tager historien, faghistorien og de traditionelle folkloristiske genrer med sig i kulturanalysen af samtiden. Det er i skæringspunktet for en moderne tid, hvor også historien og fortiden spiller med, at hun tager sit udgangspunkt i analysen af folkemedicin og sundhedsvæsen. Hun lægger vægt netop på det *moderne* samfund og på den til stadighed igangværende udvikling, når det drejer sig om sundhedsvæsen, kvinder og alderdom.

I de seneste år arbejdede hun med fester indenfor ungdomskulturen, og her knytter hun mere direkte forbindelsen til, hvordan individet indenfor det moderne fritstiller traditioner. Det traditionelle udnyttes til kreative forandringer.

Faglig bredde og åbenhed

Jeg har kun kunnet gå ind på nogle udvalgte dele af Birgitte Rørbyes videnskabelige kompetancefelt. Men hun var også hele tiden optaget af begrebsindhold, hun skrev om dansk folkloristisk faghistorie og om fester og ritualer, hun var optaget af feltarbejde og kildekritik. Hendes analyser af forhold i forbindelse med anklager om trolddom og kvaksalveri, for eksempel i den fine artikel *En jurist blandt almuesfolk* (1977) viser, hvordan modsætningen mellem de folkelige og de videnskabelige forståelsesformer kommer til syne også i en retslig sammenhæng.

Det, som fremfor alt præger hende gennem hele hendes videnskabelige karriere, er åbenheden mod horisonter, som kunne tilføre folkloristikken noget positivt nyt. Hun havde et skarpt blik for samtidens mange forskellige udtryk og var hurtig til at sætte dem ind i en folkloristisk sammenhæng. Et eksempel herpå er hendes bidrag til festskriftet til lærn Piø: *Kan traditioner køre i hvid limousine?* (1997), hvor hun skriver om nutidens ungdoms ritualer og fester ved skoleafslutninger. Hendes åbenhed mod det nye udelukkede hende heller ikke fra at gå ind i et ældre folkloristisk materiale eller at genoptage ældre forskningsmetoder, som for eksempel spørgelister, for at tage dem i brug igen ud fra fornyede perspektiver.

Folkloristikkens samfundsrelevans

Birgitte Rørbye handlede ud fra, at folkloristikken skulle være anvendelig udenfor fagmiljøerne og ikke bare være en dialektisk øvelse trygt indenfor dem. Hun bedrev derfor en udstrakt foredragsvirksomhed og skrev artikler i

tidsskrifter for andre professioner, særlig indenfor sundhedsvæsenet. Bogen *Alderdom – Fordom* (1992), som hun skrev sammen med Henning Kirk, er en håndbog for folk, som arbejder i eller er knyttet til ældreomsorgen. Men den kan med udbytte læses også af fagfolkloristen som et eksempel på, hvordan faget gøres tilgængeligt for et helt andet publikum. Her bruger hun sin folkloristiske viden og metodik for at bevidstgøre læseren om netop de underliggende fordomme, som ligger i tanker, tekster, holdninger og handlinger overfor ældre.

Hun både talte og skrev let. Men hendes kulturkritiske analyser indebar *ikke*, at hun var overfladisk i forhold til hverken sit tema, sit materiale eller de mennesker, hun skrev om. Hun hverken ironiserede eller gjorde sig morsom på bekostning af hverken fortidens folkloristiske forskning, samtidens kulturelle ytringer eller kulturens aktører, men skrev med respekt, selv om hun kunne være skarpt uenig.

Syntese

Det ville have været godt, hvis jeg havde kunnet skrive, at Birgitte Rørbye er kommet frem til en *foreløbig* syntese med doktorafhandlingen *Mellem Sygdom og Sundhed. En narrativ kulturanalyse. Om fortid, fremskridt og virkelige læger*. Her samler hun mange tråde sammen, man ser, hvordan alle hendes tidligere temaer og analyser kommer til anvendelse og kan forstås i forhold til hinanden. Den vidner om en imponerende videnskabelig stædighed og udholdenhed hen imod et mål, som blev sat et par tiår tilbage. Afhandlingen blev endelig godkendt til forsvar i 1997, men Birgitte fik af forskellige grunde ikke mulighed for at forberede sig til at sætte kronen på værket med en disputas.

Birgitte Rørbye har meget positivt og konstruktivt at lære os, som er tilbage. Det er at håbe og ønske, at afhandlingen bliver trykt posthumt som en værdig afslutning på hendes liv og arbejde!

Summary

Senior lecturer, M.A. Birgitte Rørbye (1945-1998) was at her death employed at the Department of folklore at the University of Copenhagen. She had been a member of the board of the Nordic Institute for Folk Poetry 1984-1989 and from 1989 she was a member of the council for Danish Gerontological Society. Furthermore Birgitte Rørbye was a member of the committee for Foreningen Danmarks Folkeminder and took part in the editing of the society's yearbook »Folk og Kultur«.

Birgitte Rørbye's interests were extensive from short stories on love novels in magazines, to studies in folk medicine and the significance of new traditions of celebration to studies in aging. In Ann Helene Skjelbred's article, which is from *Norweg* no. 2, 1998, Birgitte Rørbye's wide-ranging writings are examined.